

A Sigl nyomdagép

V. Ecsedy Judit

Az az öntöttvas sajtó, amely mostantól a zirci Ciszterci Múemlékkönyvtárban látható, ipartörténeti tárgy, a nyomdaipar történetének egy 157 éves, ma is működő emléke.

A kézisajtó homlokzatán az 1868-as évszám és a G. SIGL WIEN-BERLIN felirat olvasható. Vagyis a leglényegesebb adatokat elárulja magáról, ennél azonban többet is tudunk készítőjéről és a sajtóról.

Georg Sigl (1811–1887) osztrák gépész, gyáros, vállalkozó, Bécs és Bécsújhely (Wiener-Neustadt) díszpolgára, a Ferenc József-rend birtokosa, a francia Becsületrend lovagja. Márvány mellszobra a Bécsi Városi Múzeumban található. 1917-ben utcát neveztek el róla: az egykori gyárát határoló egyik utca ma Georg-Sigl-Gasse. Ekkor még voltak, akik személyesen is ismerték, és tanúi voltak különleges adottságainak: munkabírásnak, újtókedvének, kivételes tudásának a gépgyártás több, egymástól eltérő ágában – mindazok a tulajdonságok, amelyek révén sikeres üzletemberként maradandó nyomot hagyott az osztrák nehézipar terén.

Pedig a kezdetek nem voltak kedvezőek.

Georg Sigl 1811. január 13-án született a Bécshez közeli, alsó-ausztriai Breitenfurtban, korán, már 12 évesen árvaságra jutott. Sógora lakatosműhelyébe került tanoncként, itt tanulta ki a géplakatosság szakmáját. 1828-ban mint tanonc több helyen is megfordult, míg 1832-ben belépett Helbig és Müller gépgyárába, amely főleg gyorsajtók előállításával foglalkozott. A pesti Landerer és Heckenast nyomdának két Helbig és Müller gyárából származó gyorsajtója volt.

Ausztriában az első gyorsajtó Leo Müllernek (1799–1844) köszönhetően készült el 1833-ban. 1826-os tanoncéva alatt Friedrich Koenig és

Andreas Friedrich Bauer würzburgi gyárában dolgozott, ahol megismerkedett a gőzzel hajtott újságnymó gépekkel. Miután visszatért Bécsbe, továbbfejlesztette az ott megismert gyorsajtót, és 1833-ban szabadalmaztatta találmányát. Ver-

senytársával, Friedrich Helbiggel kiegyezve közös céget alapítottak 1836-ban Helbig és Müller, Wien névvel és címmel. Hat év alatt 52 különféle gyorsajtót állítottak elő, és adtak el a Habsburg-birodalomban és Németországban.

Miután a Helbig és Müller cégnél Sigl ezt a szakmát is elsajátította, 1837-ben Christian Dingler (1802–1858) zweibrückeni gépgyáros meghívta a fiatal szakembert gyárába, és megbízta a nyomdagépgyártás beindításával és vezetésével.

Christian Dingler gyára egyik kézisajtójának emlékezetes szerep jutott 1848. március 15-én. Ehhez

forduljunk kissé Pest felé, ahol Landerer Lajos a negyvenes években, szakmai tájékozódás érdekében, nyugat-európai körútra ment, és a Dingler és Társától két vas kézisajtót hozatott, a már említett bécsi Helbig és Müller gyárból két gyorsajtót rendelt, a híres Columbia vassajtót pedig Londonból vásárolta.

Az 1848-as forradalom sajtótermékei közül a Dingler és a Columbia prés játszott szerepet. A nagyobb, erősebb szerkezetű Columbia sajtón, amelyet a homlokzatán lévő amerikai sasról „sasos sajtónak” is neveztek, nyomtatták a 12 pontot „Mit kíván a magyar nemzet” címmel. A sajtó ma is megvan, a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményében. A Landerer és Heckenast cég jogutódja, a Franklin Társulat adományozta 1909-ben a Petőfi Társaságnak, amely azzal a céllal jött létre 1876-ban, hogy a költő kultuszát ápolja és a hozzá kötődő relikviákat, tárgyakat és kéziratokat gyűjtse.

Petőfi Sándor *Nemzeti dalát* azonban nem ezen a gépen nyomtatták, jöllehet az is a Landerer és Heckenast nyomdában készült, hanem az említett Dingler-féle sajtón. Amint láttuk, Landerer Lajos két ilyen Dingler-féle kézisajtót hozatott Pestre. Kifejlesztője, Christian Dingler nagy sikert ért el ezzel a kézisajtóval, amely az erőátvitel terén újított. Dingler halálát követően más gyártók is forgalmazták ezt a típust, így például maga Georg Sigl gépgyára is 1866-tól.

Az a nyomdagép, amelyen a *Nemzeti dal* készült, kisebb javításokat követően ma is működik: ez a híres Dingler gép ma a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumban látható, a „Fejezetek a főváros nyomdászattörténetéből” állandó kiállításon. Jellegzetessége a homlokzati álló Gutenberg-szobor.

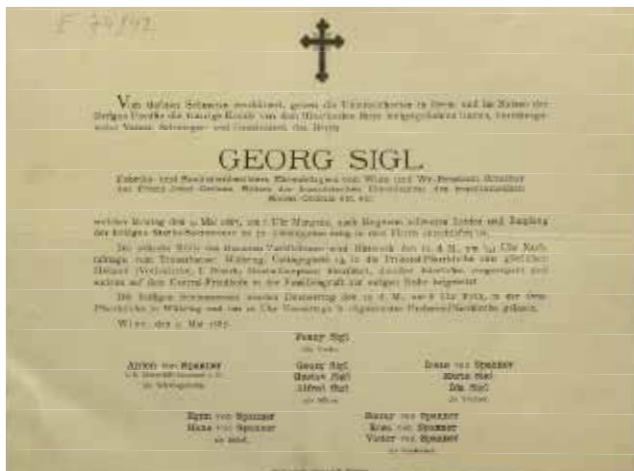
Sigl tehát 1837-ben belépett Dingler zweibrückeni gyárába, és a kezdetektől részt vett a nyomdagépek gyártásában. A Dingler cég egyébként eleinte olajprések készítésével foglalkozott, és 1834-ben állt át nyomdagépek gyártására. Újítása révén az erőátvitelt tette hatékonyabbá. A Dingler-sajtó teljes egészében vasból volt, egy fém csukló mozgásával a tengelyre lefelé irányuló nyomást kisebb erővel hatékonyabbá tette. Ez az öntöttvas, tégelyes kézisajtó közkedvelté vált egész Európában és cége ennek révén sikeres vállalkozás lett. Az általa kifejlesztett gép ettől kezdve egyre inkább kiszorította az Egyesült Államokból és Angliából importált nyomdagépeket, mint például a korábban közkedvelt amerikai Columbia gépeket. Ezáltal a kisebb nyomdák is lehetőséget kaptak, hogy a minőséget és gyorsaságot együtt növeljék kisebb terjedelmű és alkal-

mi nyomtatványok készítésénél. Ma megbecsült darabja több múzeumnak: eredeti Dingler-sajtója van a mainzi Gutenberg Múzeumnak, a müncheni Deutsches Museumnak, és amint már szó volt róla, a budapesti Kiscelli Múzeumnak.

Ugyanezt a kézisajtótípust gyártotta, kis változtatásokkal, Georg Sigl is. Az 1840-es év végén távolabb próbált szerencsét: Berlinbe ment, ahol már önállósulni akart. Néhány száz tallérral megkezdte nyomdagépek gyártását. Már 1844-ben hozzáértése és a berlini Meiners könyvkereskedő támogatásával gyárat létesített Berlinben a Chausseestraße-n. Fáradhatatlan szorgalmával és tehetségével jelentős szerepre tett szert a német nyomdagépgyártásban.

Két év múlva, 1846-ban visszatért Bécsbe, ahol a 9. kerületben, az Alsergrund területén gyorsajtógyárat rendezett be, amelyet 1851-ben általános gépgyárrá fejlesztett. Ehhez az amerikai Norris cég által 1841-ben alapított és addigra már megszűnt, üresen álló gyárépületet vette meg. Itt már a mozdonygyártást is bevonta tevékenységi körébe. Itt és később egészen a Währinger Straße-ig bővített traktusokban – ahol később a

Műszaki Múzeum működött – folyt a termelés és a legkülönbözőbb, gőzzel hajtott gépek nagyipari gyártása. Gyára elég közel volt a Bécs-et átszelő Duna-csatornához, amely fontos volt a folyamatosan érkező faanyag és szén szállításához.

1848-ban megházasodott, felesége Franziska Josefa Rausch (Fanny), hét gyermekük született.

A különféle nyomdagépek, a különböző méretű és szisztémájú gőzgépek mellett hihetetlen változatosságban gyártott egyedi megrendelésekre is. Így 1857-ben a trieszti „Aurisina” vízvezeték-társaság számára gépeket, 1860-ban a bécsi vízvezeték számára, emellett 1857–58-ban gőzhajókat, vasúti hidakat szerte Ausztriában, a bécsi Votivkirche vas tetőszerkezete és egyik tornya, a pulai haditengerészeti Arsenal felszerelése is nála készült. Budapesten 1871-ben létesített raktárház, 1865 és 1866 között Verona számára gabonacséplőgépeket szállított kétmillió korona értékben. Emellett „kisebb” feladatokat is vállalt: számos hidraulikus felvonót készített, a bécsi Általános Kórház szellőzése, a bécsi Operaház technikai megoldásai is tőle származnak. Trieszt számára utcai villamos vonalakat és kocsikat tervezett. Trieszt és Velence védelmében úszó gátakat épített. Bécsi üzeme mellett megtartotta berlini vállalkozását is.

Állandóan harcolt a magas szénárak ellen, ezért 1869-ben egy barnaszénüzemet létesített Szápáron, itt a Zirci járásban. Az itt felszínre hozott szén a nagy gyantatartalma miatt akár gyufával is meggyújtható volt. A bánya munkát adott a helyi lakosságnak egy részének, és egészen az 1930-as évekig működött.

Georg Sigl első mozdonyát 1857-ben indította útjára, neve Gutenberg volt. Ez tehermozdony volt, amellyel hamarosan gyors sikert ért el. 1861-ben Bécsújhelyen (Wiener Neustadt) is gyárat létesített. Kibérelte az egykori Günther gépgyárat, amelyet néhány év múlva, 1867-ben meg is vásárolt, közben bécsi vállalkozása nem remélt mértékben nekilendült.

1870-ben az ezredik mozdonyt és az ezredik nyomdagép és litográfiai sajtó elkészültét ünnepelte Bécs és Bécsújhely. Erről a háromnapos ünnepélyről több korabeli sajtótermék is beszámolt. Az ezer mozdonyból 521 került külföldre.

1870. február 26. és március 1-je között ünnepelte a Sigl gyár az „ezer mozdony – ezer nyomdagép” elkészültét. Volt mit ünnepelni: Georg Sigl megkapta a Ferenc József-rend kitüntetését, és Bécsújhely és Bécs díszpolgárává avatták. Március

1-jén volt a bécsi ünnepség, előző nap a bécsújhelyi. A bécsújhelyi ünnepségen 5000 aranyat adományozott a város szegényeinek. A bécsi gyár Währinger StraÙe felőli kapuját óriási zászlók díszítették, és az üvegtetővel védett udvaron volt kiállítva az ezredik nyomdai gyorsajtó és egy litográfiai gyorsajtó. (A Sigl család is a gyár Währinger strassei épületében lakott.) Az ezredik mozdony szépen feldíszítve a bejáratnál, sínekre állítva várakozott. A mozdonyt a gyár munkásai vették körül és ünnepi zene szólt. Több köszöntő beszéd is elhangzott, közülük a jelenlévők szerint kiemelkedett az ünnepeltnek, Georg Sigl-nek szavai, aki kihangsúlyozta a munkaadó és a munkások harmonikus kapcsolatát, a kölcsönös érdekek megbecsülését, és a gazdasági és ipari fellendülést munkatársainak köszönte meg. Meggyőződése szerint az emberiség történelmének két legjelentősebb feltalálója Stephenson és Gutenberg, vagyis a gőzgép és a könyvnyomtatás feltalálója.

A városi tanács részéről megköszönték a nagyvonalú, 10 000 forintos támogatást, amelyet Sigl a kerület óvodájának felépítésére ajánlott fel. Ezután a vendégek megtekintették az üvegtetővel fedett udvarban az ezredik gyorsajtót, amely éppen munkában is volt, Sigl életrajza, egy ünnepi költemény és néhány más kiadvány sok száz példánya került ki a sajtó alól. Az 1870-es „ezer mozdony – ezer sajtó” ünnepsége előtt két évvel készült az a nyomdai kézi prés, amely most Zirc-re került.

A gyárpépület előtt álló, sínekre helyezett ezredik mozdonyt is megtekintették az ünneplők. A mozdony neve „Erzsébet” volt, és a bécsi Déli vasúttól (Südbahnhof) kiindulva a Pest-Gödöllő útvonalra tervezték, tulajdonosa a Magyar Államvasutak lesz. (Három évvel vagyunk a kiegyezés után.) Több száz ember kísérte a mozdonyt a bécsi Déli vasútra, és ott énekelve elbúcsúztatták.

Ezután bankett következett, majd Dr. Felder, Bécs polgármestere átadta Georg Sigl-nek, Bécs új díszpolgárának az oklevelet és nevét bevezették a díszpolgárok albumába. A dolgozóktól egy ezüst kelyhet kapott, a rajz- és tervezőteremben leleplezték az ünnepelt márvány mellszobrát. Az ünnepség alkalmából Sigl 25 000 arany értékben alapítványt tett a gyáraiban dolgozó, balesetet szenvedők megsegítésére.

Az 1870-es években érték el Sigl vállalkozásai tetőpontjukat. 1873-ban az alkalmazottak száma 3700-ra rúgott, ebből 1700-an a bécsi, 2000-en

a bécsújhelyi gyárban dolgoztak. A két gyár össztermelése évi 250 mozdony, a bécsi gyárban átlag 80 nyomdagép, 40 gőzgép, 60 egyéb, gőzzel hajtott gép például a mezőgazdaság számára. Gyorssajtókat és öntöttvas tégelyes kézisajtókat egyaránt gyártottak. Abból az ezer mozdonyból, amely 1870-ig a két gyárban elkészült, 224 a bécsi, 776 a bécsújhelyi üzemből került ki. Éves pénzügyi forgalma az 1870-es években 20 millió korona volt.

A gőzzel hajtott gyorssajtó megjelenése azonban nem tette feleslegessé az öntöttvas tégelysajtókat. A korrekturelevonatok továbbra is még évtizedekig ezeken a gépeken készültek, és ugyanígy a kisebb terjedelmű, kisebb példányszámú, alkalmi nyomtatványok is. Erre a célra a most itt közvetlen közelről látott sajtó még a 20. század első felében is alkalmas volt, nem véletlen, hogy megbecsült és gondosan karbantartott eszköze volt a nyomdáknak még száz évvel később is. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a most Zircre került sajtó a Typonova Nyomda történet felújítás és a szakszerű áttelepítés eredményeként működőképes ma is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Georg Sigl und seine Gasse in Wien–Alsergrund. Festschrift zum 120. Todesjahr.* Wien, Bezirksmuseum Alsergrund 2007
- KESSLER, Engelbert: *Leo Müller der Reformator der buchdrucker-Schnellpressen: Ein Gedenkblatt.* Wien, H. Reschauer 1882
- Georg Sigl – Ein Heros der Arbeit* (von F. R. E.)
In: *Neues Wiener Tageblatt* 1917. Sept. 24.
[halálának 30. évfordulójára]
- WOLF, Hans-Jürgen: *Geschichte der Druckpressen: ein illustriertes Handbuch mit einer ausführlichen Zeittafel.* Frankfurt am Main, Interprint 1974
- Die Grossindustrie Österreichs: Festgabe zum ... 50. jährigen Regierungsjubiläum Franz Josef I. Bd. 6.* Wien, Weiss-Holzhausen 1898
- Vállalkozás – kultúra – polgárosodás. Heckenast Gusztáv születésének 200. évfordulójára* [kiállítás].
Enterprise – culture – embourgeoisement.
Exhibition for the bicentenary of Gusztáv Heckenast. Összeáll. Lipták Dorottya.
Országos Széchényi Könyvtár 2011
- Neues Fremden-Blatt* 1870. márc. 2.
Konstitutionelle Vorsadt-Zeitung 1870. márc. 2.

A letétbe helyező Matusek-Faludi Viktória, a Magyar Grafika szakfolyóirat főszerkesztője számontartja, hogy a prést a Typonova Nyomda igazgatója, Lendvai László a néhai Szikra Lapnyomda felszámolt gépei közül mentette meg. A nyomdászattörténeti ereklje a 2000-es évek elejétől a Typonova Nyomda előterét ékesítette, ahol több Magyar Grafika évzáró-összejeövetelen nyomtatott a vendégsereg.

2014-től a MondAt Nyomda igazgatója, Nagy László őrizte a gépet több más nyomdászattörténeti ereklyével, ami a Typonova Nyomda saját nyomdászattörténeti gyűjteményéből került Vádra.

A több mint másfél évszázadot megélt kézisajtóval a Magyar Grafika karácsonyi összejöttelein több alkalommal is nyomtattak, sőt 2016-ban, a Magyar Grafika jubileumi vándorkiállításának kecskeméti állomásán fő látványosság volt a Bozsó Galériában, ahol több napon át használatban volt

a prés műzeumpedagógiai foglalkozás keretében. Vácról 2022-ben került át a sajtó Kiskőrösre, a Druk-Ker Nyomda igazgatója, Markó Péter szervezésében. Itt a Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum, valamint a Szlovák Tájház múzeumpedagógiai foglalkozás keretében az 1848-as eseményeket felelevenítve nyomtatott a présen, majd a 2023-as évben a Petőfi 200 rendezvény-sorozat keretében a 12 pont nyomtatását ezen a présen

mutatták be. 2025 májusáig a prést a kiskőrösi Druk-Ker Nyomda őrizte raktárában.

A hosszas előkészítő munkálatokat követően a Keményfém Kft. kollégáinak segítségével a berendezés szakszerűen szét-szerelésre került, a Druk-Ker Nyomda átszállította a zirci Ciszterci Múzelekkönyvtárba, majd a helyszínen a Keményfém Kft. a statikus által meghatározott helyen felállította és beüzemelte a könyökösprést.

